

ANETA CZARNA, MAŁGORZATA WYRZYKIEWICZ-RASZEWSKA,
AGNIESZKA WITEK

WYSTĘPOWANIE *AMSINCKIA CALYCINA* (MORIS) CHATER (*BORAGINACEAE*) NA TERENIE POLSKI

Z Katedry Botaniki
Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu

ABSTRACT. A new locality of the American species *Amsinckia calycina* (Moris) Chater, which is the second record of this taxon in Poland, is described in this paper. On the basis of the plant material collected in Poland, a detailed synopsis of this species was prepared. A key to all *Amsinckia* spp. that have been or can be recorded in Europe is included.

Key words: flora, *Amsinckia calycina* (Moris) Chater, weed, American species, localities, morphology, ephemerophyta

Wstęp

Rodzaj *Amsinckia* Lehm. (*Amsinckia*) z rodziny *Boraginaceae* (Szorstkoliste) występuje naturalnie wyłącznie na kontynencie amerykańskim. Liczy 15 gatunków będących najczęściej chwastami segetalnymi (**Britton i Brown** 1970).

W Europie znane są stanowiska dwóch zdomowionych gatunków z rodzaju *Amsinckia* (**Chater** 1972) – *A. lycopsioides* (Lehm.) Lehm. i *A. calycina* (Moris) Chater. Pierwszy wymieniony gatunek rozprzestrzenił się i zdomował tylko w Wielkiej Brytanii, natomiast drugi stał się uciążliwym chwastem we Francji. We „Flora Europaea” (**Chater** 1972) wymienia się jeszcze trzy inne gatunki, których dotychczas nie odnotowano na kontynencie europejskim: *Amsinckia douglasiana* A. DC. in DC., *A. intermedia* Fischer et C. A. Meyer i *A. menziesii* (Lehm.) A. Nelson et Macbride.

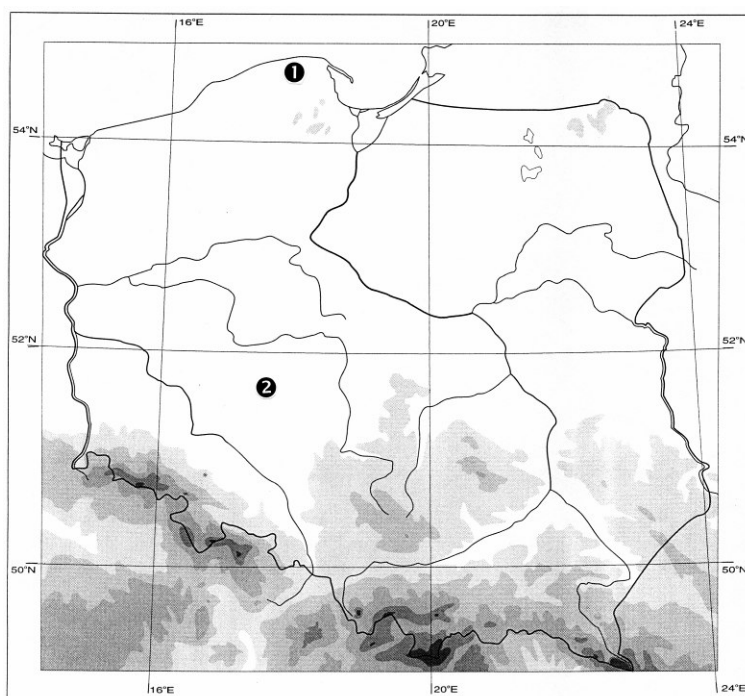
Z terenu Polski podano dotychczas trzy stanowiska rodzaju *Amsinckia* Lehm. (**Rośtański i Sowa** 1986-1987, **Piotrowska i in.** 1997). Opisane w niniejszej pracy nowe stanowisko jest czwartym notowaniem tego rodzaju w Polsce.

Nazewnictwo taksonów przytoczone w poniższym tekście przyjęto według **Mirka i in.** (1995).

Charakterystyka stanowisk

Pierwsze stanowisko rodzaju *Amsinckia* podane z obszaru Polski zostało odszukane na terenie Wrocławia (Schalow 1931) i oznaczone jako *Amsinckia menziesii* (Lehm.) A. Nelson et Macbride. Drugie stanowisko przypisane do innego taksonu, *Amsinckia lycopsioides* Lehm. ex Fisch. et Mey., zostało odszukane w Stuposianach na terenie Bieszczad (Jasiewicz 1964).

Trzecie stanowisko *Amsinckia* (Piotrowska i in. 1997) pochodzi z miejscowości Retowo (ryc. 1), należącej do gminy Smółdzino w powiecie słupskim (województwo pomorskie) i jest położone w granicach Słowińskiego Parku Narodowego. Rośliny występowały dość licznie na polu uprawnym (buraki) i zawiązywały nasiona. Zostały zaliczone przez autorów do epekofitów, w obrębie kenofitów. Na podstawie materiału zielnikowego i dokumentacji fotograficznej pochodzącej z tego stanowiska ustalono, iż jest to *Amsinckia calycina*, a nie jak podają autorzy (Piotrowska i in. 1997) *A. menziesii* (Lehm.) A. Nelson et Macbride.

Ryc. 1. Występowanie *Amsinckia calycina* (Moris) Chater na obszarze Polski:

❶ – Retowo, gmina Smółdzino (Piotrowska i in. 1997), ❷ – Janów Przygodzki, gmina Przygodzice (nowe stanowisko)

Fig. 1. Distribution of localities of *Amsinckia calycina* (Moris) Chater in Poland: ❶ – Retowo, near Smółdzino (Piotrowska et al. 1997), ❷ – Janów Przygodzki, near Przygodzice (new locality)

Czwarte stanowisko rodzaju *Amsinckia* znaleziono w 2001 roku i zaklasyfikowano jako *Amsinckia calycina*. Znajduje się ono na terenie Wysoczyzny Kaliskiej w miejscowości Janów Przygodzki (ryc. 1), należącej do gminy Przygodzice, w powiecie ostrowskim (województwo wielkopolskie). Rośliny rosną w dwóch miejscach. W przydomowym ogrodzie, na odsłoniętej glebie na przypłociu i przy szklarni, w towarzystwie: *Chamomilla suaveolens* (Pursh) Rydb., *Urtica urens* L. i *Poa annua* L., a także na polu, przy przymie ziemi torfowej pochodzącej z pobliskich łąk, którą porastały przede wszystkim gatunki łąkowe: *Anthoxanthum odoratum* L., *Carex vesicaria* L., *Galium palustre* L., *Holcus lanatus* L., *Lychnis flos-cuculi* L., *Poa pratensis* L., *Rumex acetosa* L. oraz gatunki synantropijne: *Agropyron repens* (L.) P. Beauv., *Artemisia vulgaris* L., *Bromus tectorum* L., *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik., *Convolvulus arvensis* L., *Erysimum cheiranthoides* L., *Fallopia convolvulus* (L.) Á. Löve, *Lithospermum arvense* L., *Myosotis arvensis* (L.) Hill, *Sisymbrium altissimum* L., *Viola arvensis* Murray, *Urtica dioica* L. i *Urtica urens* L. Obserwowane w terenie osobniki *Amsinckia calycina* cechowały się dobrą kondycją – dorastały do 60 cm wysokości i wszystkie kwiaty zawiązywały owoce. Na tym stanowisku gatunek rośnie już kilka lat (informacja ustna właściciela ogrodu), trudno jednak ustalić sposób i dokładny czas przybycia. Za najbardziej prawdopodobną drogę przybycia gatunku można przyjąć zawleczenie z ziemią, w której uprawiano sadzonki chryzantem w pobliskiej szklarni.

Charakterystyka taksonomiczna

Po raz pierwszy rodzaj *Amsinckia* Lehm. został uwzględniony w polskich pracach florystycznych **Rostańskiego** i **Sowy** (1986-1987). Wymienione w nich dwa gatunki *Amsinckia lycopsioides* (Lehm.) Lehm. i *A. menziesii* (Lehm.) A. Nelson et Macbride, występują również w kluczu do oznaczania roślin niżowych (**Rutkowski** 1998). W powyższych dziełach zwraca uwagę brak tytułowego gatunku.

Charakterystyka taksonomiczna *Amsinckia calycina* (fot. 1) przedstawiona w niniejszej pracy powstała na podstawie materiałów roślinnych zebranych na dwóch stwierdzonych dotychczas stanowiskach na obszarze Polski.

Amsinckia calycina (Moris) Chater, Bot. Jour. Linn. Soc. **64**: 280 (1971)

Amsinckia kielichowata

Syn.: *Lithospermum calycinum* Moris, *Amsinckia hispida* I. M. Johnston,
A. angustifolia Lehm.

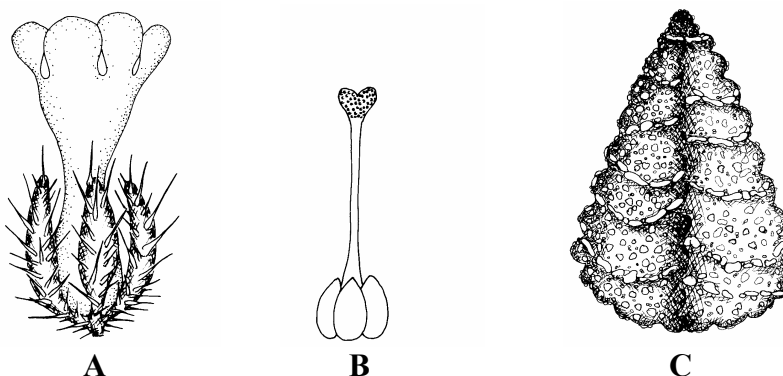
Roślina jednoroczna o cienkim, palowym korzeniu, dorastająca do 60 cm wysokości. Cała roślina, z wyjątkiem korony kwiatu, szorstko, biało i odstająco owłosiona. Łodyga obła, wzniesiona, jedynie w dolnej części lekko pokładająca się, w górnej części rozgałęziona oraz dość luźno ulistniona.

Wszystkie liście lancetowate, siedzące i do połowy obejmujące łodygę. Na brzegu, pod spodem i na powierzchni liścia znajdują się charakterystyczne, proste, sztywne, osadzone na wyraźnych wżgórkach włoski. Liście w dolnej części łodygi osiagają do

9 cm długości i 0,8 cm szerokości, natomiast w górnej 3-7 cm długości i 1,5-2 cm szerokości. Na górnej powierzchni blaszki liściowej widoczny jest nerw główny oraz dwa biegnące równoległe do niego nerwy boczne, które nie zbiegają się na szczycie liścia, natomiast na dolnej stronie blaszki bardzo dobrze widoczny pozostaje tylko nerw główny.

Kwiatostan w postaci sierpika, w którym może być do 25 kwiatów na bardzo krótkich szypułkach, długości 1,0-1,5 mm (sporadycznie do 2 mm). W dolnej części sierpika pojawiają się dwa lub trzy listki o długości 1,5-2,5 cm i szerokości 0,6-0,8 cm. Nie są to przysadki, lecz podsadki, ponieważ z ich kątów wyrastają (choć nie zawsze) sierpiki następnego rzędu.

Kielich promienisty (ryc. 2 A), podzielony niemal do nasady, składający się z pięciu wąskojajowatych działek o długości 4,0-6,5 mm i szerokości około 1,5 mm. Na całej powierzchni mocno owłosiony. Korona złocistożółta, promienista, lejkowata, o średnicy 2,5-4 mm. Rurka korony prosta, bez osklepek i nieowłosiona wewnątrz, początkowo długości kielicha, później wydłużająca się nieznacznie. Pręciki przyrośnięte do rurki korony u jej wylotu, na bardzo krótkiej nitce – co daje wrażenie, że rurka korony zamknięta jest osklepkami. Zalążnia już w początkowych stadiach kwitnienia jest podzielona na cztery wyraźne części, a szyjka słupka jest osadzona w zagłębieniu między nimi i nie wystaje z rurki korony. Znamię słupka jest wyraźnie brodawkowane (ryc. 2 B).

Ryc. 2. Charakterystyka taksonomiczna *Amsinckia calycina* (Moris) Chater:
A – korona i kielich, B – słupek, C – rozłupka pochodząca z czterokrotnej rozłupni

Fig. 2. Taxonomic characteristics of *Amsinckia calycina* (Moris) Chater:
A – corolla and calyx, B – pistil, C – nutlet from a tetramerous schizocarp

Owoce jest rozłupnia, składająca się z czterech rozłupek o długości około 2,5 mm i szerokości 1,5 mm, o kształcie trójkątnie jajowatym, z trzema wyraźnymi krawędziami (ryc. 2 C). Powierzchnia rozłupki barwy szarobrunatnej, lekko poprzecznie żeberkowana, pokryta nieregularnie różnej wielkości guzkami i nieowłosiona.

Poniżej zamieszczono klucz do oznaczania gatunków z rodzaju *Amsinckia* Lehm., które zostały uwzględnione we „Flora Europaea” (Chater 1972).

1 Korona 10-15 mm długości *A. douglasiana* A. DC. in DC.

- 1' Korona krótsza niż 10 mm 2
 2 Rurka korony wewnątrz owłosiona *A. lycopsioides* (Lehm.) Lehm.
 2' Rurka korony wewnątrz naga 3
 3 Rozłupki o powierzchni mocno pomarszczonej
 A. intermedia Fischer et C. A. Meyer
 3' Rozłupki o powierzchni lekko pomarszczonej 4
 4 Rozłupki o powierzchni szorstwie owłosionej, kwiaty z przysadkami
 A. menziesii (Lehm.) A. Nelson et Macbride
 4' Rozłupki na powierzchni nie są szorstwie owłosione, kwiaty bez przysadek
 A. calycina (Moris) Chater

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy materiału zielnikowego i dokumentacji fotograficznej ustalono, że okazy ze stanowiska w Retowie, podobnie jak na stanowisku w miejscowości Janów Przygodzki, należą do gatunku *Amsinckia calycina*, a nie do *A. menziesii*, jak uznała **Piotrowska i in.** (1997).

Stwierdzenie w okresie pięciu lat (od 1997 do 2001 roku) na obszarze Polski dwóch, znacznie oddalonych od siebie stanowisk nowego dla naszego kraju gatunku *Amsinckia calycina* może skłaniać do przypuszczeń o istnieniu dalszych, nieznanych jeszcze stanowisk, będących być może źródłem rozprzestrzeniania się tego gatunku na nowe miejsca.

Pomimo informacji, iż *Amsinckia calycina* utrzymuje się od kilku lat na obu stanowiskach w Polsce, zdaniem autorek należy zaliczyć go na razie do efemerofitów. Jeśli jednak przetrwa dalszych kilka lat na stwierdzonych stanowiskach i rozprzestrzeni się na kolejne, wówczas będzie można uznać go za gatunek zadomowiony w naszej florze i przeklasyfikować do epekofitów. Mając nadzieję, iż nie stanie się kolejnym, uciążliwym chwastem polnym czy ogrodowym, informujemy, że istnieją już skuteczne środki do jego zwalczania (**Internet**).

Literatura

- Britton N., Brown A.** (1970): Illustrated flora of the Northern United States and Canada. Vol. 3. *Gentianaceae* to *Compositae*. Dover Publications Inc., New York.
Chater A.O. (1972): *Amsinckia* Lehm. W: Flora Europaea. Vol. 3. Red. T.G. Tutin, V.H. Heywood, N.A. Burges, D.M. Moore, D.H. Valentine, S.M. Walters, D.A. Webb. University Press, Cambridge: 110.
Internet <http://www.nre.vic.gov.au/web/root/domino/infseries/infsheet.nsf/1307fdca9f455dac4a25653200176a4b/52fa9ccc62bc7c864a25661e0068c430?OpenDocument>
Jasiewicz A. (1964): *Lapsana intermedia* M. B. i kilka innych interesujących gatunków z Bieszczad Zachodnich. *Fragm. Flor. Geobot.* 10, 4: 507-514.

- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., Zając A., Zając M.** (1995): Vascular plants of Poland. A checklist. – Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski. Pol. Bot. Stud., Guideb. Ser. 15.
- Piotrowska H., Żukowski W., Jackowiak B.** (1997): Rośliny naczyniowe Słowińskiego Parku Narodowego. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Rostański K., Sowa R.** (1986-1987): Alfabetyczny wykaz efemerofitów Polski. *Fragm. Flor. Geobot.* 31-32, 1-2: 152-203.
- Rutkowski L.** (1998): Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej. PWN, Warszawa.
- Schalow E.** (1931): Ergebnisse der schlesischen Phanerogamenforschung im Jahre 1930. 103 *Jahres-Ber. Schl. Ges. F. vaterl. Cultur* (1930): 116-132.

THE OCCURRENCE OF *AMSINCKIA CALYCINA* (MORIS) CHATER
(*BORAGINACEAE*) IN THE POLAND

S u m m a r y

On the grounds of the herbarium material and the photo documentation it was stated that specimens collected in Retowo, like specimens from Janów Przygodzki, do not represent the species *Amsinckia menziesii*, as **Piotrowska et al.** (1997) specified, but the species *A. calycina*. The first locality of the American weed *Amsinckia calycina* (Moris) Chater in Poland is located in Retowo, within the Słowiński National Park (**Piotrowska et al.** 1997). It is quite numerous in arable fields there and produces seeds. Those authors classified it as a kenophyte (epoecophyte), i.e. an alien species naturalized in anthropogenic habitats. The new, second locality was found in the Kalisz Plateau, at Janów Przygodzki, in a garden. *A. calycina* grows there near the fence, inside the garden near a greenhouse on bare ground (where it is accompanied by *Urtica urens* L., *Chamomilla suaveolens* (Pursh) Rydb. and *Poa annua* L.), and near a heap of peaty compost originating from a meadow.

Although the species has been self-perpetuating in both localities for a few years, it should be classified in Poland as an ephemerohyte, and only if it proves to be truly naturalized, it can be regarded as a kenophyte.